

”Praktikdriven teori” – mot en ny interaktiv forskningsstrategi¹

Idén om interaktiv forskning innebär att kommunikation och interaktion ska ske med personer som innehar god, praktiskt utvecklad kunskap. Följer vi denna grundidé bör det vara naturligt att kunniga praktiker, som träder in i den akademiska världen, likaledes utnyttjar sin förtrogenhet för att skapa ett högkvalitativt bidrag. Detta innebär inte i något avseende att inte god vetenskaplig metod skall upprätthållas. Alltför många praktiker påtvingas dock av de handledare, som strikt följer den vetenskapliga universitetstraditionen att lägga sin förtrogenhet åt sidan, när de ska skriva uppsatser eller inleda sina doktorandstudier. En enkel och logisk orsak till detta förhållningssätt kan vara handledarens egen bristfälliga erfarenhet utanför universitetsvärlden. Detta bidrag diskuterar två viktiga aspekter på interaktiv forskning. (1) Hur personer med välutvecklad, praktisk erfarenhet framgångsrikt kan genomföra självständig forskning inom, eller i nära anslutning till, den personliga erfarenhetsdomänen. (2) Hur denna nya forskningsstrategi även kan utveckla de traditionella forskningsuppläggen.

Interaktiv forskning

På senare tid har begreppet ”Interaktiv forskning” börjat diskuteras. Begreppet är under utveckling, men signalerar att två aktiva parter möts. Logiskt bör detta innebära en mer jämbördig ställning mellan forskaren och praktikern och därmed möjligheter till gemensam reflektion. Reflektionen består i att resultaten av analyserna och av tidigare forskning diskuteras och analyseras gemensamt mellan forskare och praktiker. En tolkning av detta relationsutbyte är att båda, med sina respektive erfarenheter, sätter sig in i varandras begreppsvärldar för att skapa interaktion och en gemensam teoriutveckling. Målsättningen är att generera ny kunskap som är praktiskt användbar och dessutom teoretiskt intressant (se t ex Svensson m fl., 2002).

”Action Research” (aktionsforskning), som är en föregångare till den interaktiva forskningen, har länge varit omdiskuterat, eftersom upplägget bryter mot den gängse uppfattningen inom positivistisk forskning, som hävdar att forskaren inte bör påverka intervjupersoner och händelseförlopp. Inom aktionsforskningen gör forskaren en

¹ Källa: Johannisson B, Gunnarsson E, Stjernberg T, (red) ”Gemensamt kunskapande – den interaktiva forskningens praktik”, Växjö University Press, Acta Wexionensia, Nr 149/2008, Intellecta Docusys, Göteborg 2008.

medveten intervention i praktiken, dvs en aktionsforskningsinsats, eller uttryckt på ett annat sätt, ”hjälper praktikern” (Lewin, 1948). En översikt över flera familjer av aktionsforskningsparadigm ges av Peter Reason (Reason, 1994; Reason & Bradbury, 2001). Av alla dessa paradig finns här även ”cooperative experiential inquiry”, vilket baseras på idén om att den professionella aktören har rik erfarenhet samt aktörens möjligheter att använda sin erfarenhet i samarbetsprojekt, utan inblandning av externa aktionsforskare (Reason, 1994). Nära besläktad med denna idé är den s.k. ”Insider action research” som är tillämpad i flera olika sammanhang (Coghlan & Brannick, 2005; Zeichner, 2007). Som s.k. insider har man en upplevd erfarenhet av en specifik kontext, t.ex. en arbetsplats. Denna erfarenhet är aldrig fullständig, men den innefattar också ett nätverk av personer som man många gånger har förtroendefull tillgång till. En person som använder sig av denna insiderposition för att skapa god forskning närmar sig därmed forskningsuppgiften från en förtrogenhetsrelaterad position.

Praktikdriven teori och förtrogenhetsforskning

Föreliggande arbete fokuserar på praktikerns möjligheter att skapa en *praktikdriven teori*, där praktikern genomför forskningen, men samtidigt studerar något problemområde inom, eller nära relaterat till den egna förtrogenhetsdomänen. En forskare som är både praktiker och forskare i samma person får dubbla identiteter. En kunnig praktiker som forskar har dock goda möjligheter att göra en högkvalitativ insats, eftersom den praktiska relevansen oftast finns närvarande, samtidigt som det finns en erfarenhetsbaserad förtrogenhet som också kan användas. Det som bör fokuseras är dels möjligheten att skapa en forskarmiljö, där praktiker gör medvetna interventioner i forskarsamhället, dels att uppmärksamhet läggs på vilka problem och möjligheter ett sådant upplägg har, jämfört med andra forskningsansatser. Den ofta förekommande ”industridoktoranden” utnyttjar sällan sin förtrogenhet i forskningen, eftersom upplägget sker helt på akademins villkor. Praktiker som kommer till sina handledare med förslag på uppsatsämnen som ligger inom deras erfarenhetsfält, ombeds alltför ofta av handledare att antingen omorientera sig, eller att avstå från att skriva utifrån sin erfarenhetsbakgrund, till förmån för inomvetenskapliga perspektiv och metoder. Dessa praktiker borde snarare uppmuntras till att fullfölja sin forskning inom det egna förtrogenhetsfältet, eftersom undersökningsfrågorna mycket ofta framstår som välgrundade och intressanta. Den fråga som uppstår är snarast hur förtrogenhetsdoktoranden ska gå till väga – en fråga som också diskuteras i detta bidrag.

Vad menar vi då med förtrogenhet? Erfarenhetsbaserad eller förtrogenhetsbaserad kunskap innefattar både en tyst och en explicit komponent samt är personlig (Polanyi, 1958). I handling tenderar dessa komponenter att blandas och förstärka varandra. En oerfaren observatör blir vanligen förvånad när den tysta kunskapen aktiveras i handling, och refererar då ofta till detta som personlig skicklighet, eller ett personligt yrkeskunnande. Schön (1983, 1987) tar upp flera exempel på hantverksskicklighet på mästar-nivå, för att illustrera detta kunnande. Molander (1996) har utförligt klargjort vad Schön menar med en reflekterande praktiker. Skicklighet (både implicit och explicit) har också beskrivits som två idealtyper. Den första idealtypen identifieras av

Johannessen (1999) som färdighetskunskap, vilket förvärvas som träning, genom utövning av etablerad praxis, t ex hantverksskicklighet. När detta har uppnåtts utövas praxisen oreflekterat, om den inte innefattar att något nytt tillskapas. Typexempel på denna kunskapstyp är just hantverksarbete. Den andra idealtypen är förtrogenhetskunskap, som förvärvas genom långvarig direkt interaktion med andra, samt utvecklas via ”dialogisk interaktion” (ibid.). Reflekterad kunskap formas alltså i ”dialogisk interaktion” och skapar successivt *förtrogenhet*. Förtrogenhet blir då definitionsmässig en reflekterad erfarenhet från långvarigt agerande och kommunikation i sociala sammanhang.

Detta kapitelbidrag diskuterar hur en erfaren praktiker med förtrogenhetskunskap kan kvalitetssäkra sin forskningsinsats, när denne fokuserar på en företeelse som är starkt kopplad till den personliga erfarenhetsdomänen. Denna domän är ofta avgränsad till de personer och ämnesområden som personen ifråga har kommit i upprepad kontakt med i olika sammanhang. Personer med handlingsbaserad och/eller långvarig intellektuell och reflekterad erfarenhet från en specifik domän, och som avser studera en specifik företeelse inom, eller i nära anslutning till, denna domän, kommer här fortsättningsvis att definieras som *förtrogenhetsforskare*.

Det som skiljer aktionsforskning respektive interaktiv forskning, från normalvetenskaplig forskning, är betoningen på *Praktiken* och inte enbart på *Empirin*, som ju annars är vanligt inom de klassiska forskningstraditionerna. Den empiri, som förtrogenhetsforskaren definierar i sin forskning, är ofta en del av förtrogenhetsdomänen och därför en del av praktiken. När en förtrogen person byter roll och blir förtrogenhetsforskare kan denne därför formulera sin forskningsfråga mer pricksäkert och elegant, jämfört med en person som saknar den aktuella förtrogenheten. Han/hon kan vidare låta sin empiri starkt influeras av praktiken, låta praktiken verifiera det empiriska och slutligen kan han/hon vinnlägga sig att tillfredsställa praktiska kriterier på vad som är goda resultat. Förtrogenhetsforskaren sätter alltså praktiken i centrum under hela forskningsprocessen och ser fältarbetet som något mer än att samla in empiri. Den nya rollen som förtrogenhetsforskare måste dock vara tydlig – i stället för aktör blir man forskare, med krav på opartiskhet och välgrundade uttalanden. En väsentlig fråga blir då vilken typ av vetenskaplig tradition som förtrogenhetsforskaren i så fall kan anknyta till?

En kunskapsteoretisk positionsbestämning

Alla vetenskapliga studier har något olika tyngdpunkter, beroende på vilka grundläggande antaganden som görs. Tyngdpunktsvalet ska efter bearbetning leda fram till valet av en egen föreställningsram som blir styrande. En föreställningsram är ibland en *teoretisk föreställningsram*, ofta rubricerad som ”Teori”. Men föreställningsramen kan även byggas upp utifrån normeringssystem, kunskapsöversikter, modeller eller metoder. Tyngdpunktsvalet avgör om studien ska bli empiritung, teoritung eller praktiktung. Ramen kommer sedan att genomsyra hela det fortsatta arbetet. Den styr bl a val av undersökningsfrågor och metodik, men framförallt hur analysen senare ska genomföras.

Ett tyngdpunktssval sker om forskaren anknyter till något av de väl etablerade och grundläggande vetenskapsfilosofiska metodbegreppen. *Deduktion* (en tanketradition från Descarte, Leibnitz och Hegel), *Induktion* (en tanketradition från Comte, Lock och John Stuart Mill) och *Växelverkan* mellan teori och empiri, är de vanligaste idealtypiska formerna för normalvetenskap (Alvesson & Sköldberg, 2007; Wigblad, 1997). Alvesson & Sköldberg väljer t ex explicit att enbart nivåbestämma tyngdpunktssval avseende teori och empiri – ej praktik. Förtrogenhetsforskaren som fokuserar på praktiken bör i första hand arbeta med begreppet *Abduktion* (se Kirkeby, 1990) som adresserar just praktiken och dess prioritering av resultat. Begreppet abduktion är sällan tillämpat inom akademien och behöver därför successivt utvecklas och konkretiseras. Begreppet är kopplat till den pragmatiska maximen att ”överväga samtliga praktiska konsekvenser av de handlingar som ditt påstående skapar” (Peirce, 1990). Charles Sanders Peirce, som var verksam i slutet på 1800-talet och början på 1900-talet, betraktas oftast som pragmatismens grundare. Andra framträdande namn inom den pragmatiska filosofin är William James, John Dewey och i modern tid Richard Rorty. Argumentet för en praktikinära forskningsansats är att inom varje empiriskt projekt befinner sig empirin inom ett större och erfarenhetsbaserat praktikerfält, vilket bäst behärskas av erfarna praktiker. Den praktikinära ansatsen bygger på *beprövad erfarenhet*. Eftersom långt ifrån all kunskap är vetenskapligt säkerställd, spelar den beprövade erfarenheten en mycket stor roll i praktiskt handlande. Betydelsen av den beprövade erfarenheten exemplifieras enklast med hänvisning till de medicinska framstegen inom akupunktur. Dessa framsteg saknar nästan helt vetenskaplig grund, men bygger på flertusenårig reflekterad erfarenhet och fungerar väl. Beprövad erfarenhet ger en säker kunskap om den är ”reflekterad”, i den mening som Schön använder begreppet i boken ”*Reflective Practioner*” (Schön, 1983; se även Seibert & Daudelin, 1999).

Ett ytterligare argument är att abduktionens premisser (Peirce, 1990) ger utrymme för reflektion kring ett ”observerat överraskande faktum”, d v s helt ny kunskap. Möjligheter till upptäckter och helt ny kunskap är styrkan hos abduktionen (Paavola 2004). Detta är ett viktigt skäl för att forskningen bör ägna stor uppmärksamhet åt den förtrogenhet som finns hos kunniga praktiker. Vårt behov av ny kunskap är större än behovet av att ta reda på sanningen om redan säker kunskap. Som redovisades inledningsvis är kopplingen till praktiken en av grundidéerna med interaktiv forskning. Ett effektivt sätt är därför att låta just kunniga praktiker forska. Det primära för förtrogenhetsforskaren är praktikersamhället samt möjligheten att lämna bidrag också till praktiker. Det kunskapsteoretiska målet blir då handling baserat på välgrundad forskning.

Ansats	Deduktion	Induktion	Växelverkan	Abduktion
Nivå				
Föreställningsram	● ↓	↑ ●	● ↕ ●	↕ ●
Empiri			↕ ●	↕ ●
Praktik				● ↓

Figur 1. Idealtypiska tyngdpunktsval

De i figur 1 nämnda tyngdpunktskategorierna är renodlade former, d v s de utgör idealtypiska former. Det viktiga är att man med hjälp av dessa renodlade former kan analysera fram vilken tyngdpunkt som gäller för ett visst arbete, även om det inte är en renodlad form som föreligger. De olika tyngdpunkterna som illustreras i figur 1 är:

1. Deduktiv tyngdpunkt - studien har en tung föreställningsram som upp- tar stor del av arbetet och dessutom genomsyrar hela arbetet. Arbetet startar med föreställningsramen (som ofta är teoretisk) som formar under- sökningsfrågor m m.
2. Induktiv tyngdpunkt - studien har en tung empiri som upp- tar stor del av arbetet. Föreställningsramen är ofta begrepps-, teori – eller hypotesge- nerering på empirisk grund.
3. Växelverkan mellan föreställningsram och empiri, som saknar tydlig tyngdpunkt - forskaren försöker hela tiden kombinera och balansera fö- reställningsram och empiri. Studien kan antingen starta i teorin eller empirin och sluta i teorin eller empirin.
4. Abduktiv tyngdpunkt – studien har en tung praktikedel - forskaren har egen förtrogenhet som också utgör en utgångspunkt, och/eller arbetar mycket nära personer med stor förtrogenhet.

Några ord om den naturvetenskapliga tankedominansen är här på sin plats. Induktion, deduktion, liksom socialdarwinism och cybernetik använder naturvetenskapliga idéer för att analysera sociala system. Det problem som uppstår med denna naturveten-

skapliga idéströmning är att den använder teorier som har genererats för att studera naturfenomen, men det är inte naturfenomen, utan sociala system som studeras med dessa skolbildningar. När man studerar naturfenomen kan man *upptäcka* och *bevisa*, samtidigt som det är möjligt att upprepa studien på exakt samma sätt flera gånger. Eftersom sociala system hela tiden ändrar sig p g a att människor tänker och agerar, finns inte samma exakthet och upprepbarhet. En forskare som studerar sociala system kan låta sig inspireras av naturvetenskapen och sträva efter att uppnå exakthet, vilket ger en induktiv eller deduktiv tyngdpunkt, men fullständig exakthet kan aldrig uppnås.

Den abduktiva tyngdpunkten innebär att kunskapsmålet är handlingsinriktat och därmed har en normativ utgångspunkt. Det gemensamma för de handlingsinriktade kunskapsmålen är att de är normativa, d v s innehåller värderingar som utgör vägledande kunskap. Som vetenskapsteoretikern Törnebohm i flera skrifter påpekar är det viktigt att det normativa "traderas" d v s framställs tydligt för läsaren. Han påpekar att "ju mer medveten en forskare är om sitt paradigm, desto bättre forskning kan bedrivas" (Törnebohm 1976). Med tydligt angivna utgångspunkter från forskaren, kan läsaren värdera den handlingsinriktade positionen. Detta betyder inte att studien snedvrids av det normativa, bara att det normativa är en utgångspunkt för studien. Myrdal (1968) påpekar att värdepremisser inte får väljas godtyckligt utan att de måste grundas på människors verkliga värderingar. Detta krav på realism innebär att det måste finnas en relevans i värderingarna, bestämda av en grupp människor. Vi kommer senare att plädera för att denna grupp av människor formerar förtrogenhetsforskarens paradigm.

För att komma fram till en bra och välgrundad handlingsstrategi behöver den baseras på analys, som i sin tur behöver baseras på beskrivningar. Normerna kan ibland vara undanskymda för läsaren genom att forskaren sätter upp en attityd av "objektivitet", och därför inte redovisar sina värdepremisser (utgångspunkter). Detta är inte bra, eftersom läsaren då får gissa sig till dessa premisser. Man kan säga att de normer som forskaren antar för handlande kommer att påverka utgångspunkterna för det beskrivningsperspektiv och det analysperspektiv, som forskaren tillämpar. Vi kan idealtypiskt urskilja två sådana dominerande perspektiv och lägger till dessa det reflekterande.

- Den förklaringsinriktade analysen är kausal till sin karaktär, d v s den har en tydlig riktningssangivelse. Detta reducerar den komplexitet som finns i det verkliga problemet. Ofta innebär det orsaksanalyser eller verkansanalyser, men kan ibland även innefatta återkopplingsanalyser.
- Den förståelseinriktade analysen är helhetlig till sin karaktär och fokuserar på poängrikedom som ökar förståelsen. Vanligen innebär det en tematisering, snittning eller en problematisering av det komplexa problemet.
- Den reflektionsinriktade analysen är del-helhetlig till sin karaktär, d v s den vill behålla helheten inom erfarenhetsdomänen, men inte utanför densamma. Den eftersträvar därför ingen total helhet, utan bara den begränsade helhet som finns inom erfarenhetsdomänen. Reflektionen innebär vanligen att ett

handlande analyseras och att en ny pusselbit tillfogas erfarenhetsdomänen baserat på analysen.

En forskare som bara har analyserande kunskapsmål väljer då att lämna över till läsaren att dra handlingsinriktade slutsatser. Detta sker genom att forskaren enbart lägger förslag till aktörer i systemet, eller föreslår ett nytt medvetande. Vägen till slutmålet blir därför olika för de förklarande, förstående, respektive handlingsinriktade utgångspunkterna.

Analys-nivå	Förklara	Förstå	Reflektera
Utgångspunkt, mål	Slutsats	Diskussion	Resultat
Handlings-nivå	Föreslå	Medvetandegöra	Handla
Vägen till målet	Tydlig riktningssangivelse, ex; orsaksprecisering	Poängrikedom, ex; många poänger ger ny tolkning	Adderad pusselbit; Utvidgad erfarenhetsdomän

Figur 2. Skillnaden mellan olika slutliga kunskapsmål

Idealtypiska inomvetenskapliga mål är förklarings- eller förståelseinriktade och adresserar inte handlingsnivån annat är genom att lägga förslag eller rekommendationer. Den abduktiva utgångspunkten lägger tyngdpunkten på resultat som är praktiskt tillämpbara.

Förtroghetsforskarens paradigmatiska hemvist

För att precisera den praktikdrivna teorins paradigmatiska position kommer den här att knytas till den första delen av Ingemar Nordins bok "Teknologins rationalitet" (1988).

Vetenskapandet ses ibland som en intern process, *internalistisk*, såtillvida att målsättningar och styrande normer är oberoende av sociala, politiska och andra externa omständigheter och är endast inomvetenskapliga. Enligt en sådan renodlad internalistisk ståndpunkt är den vetenskapliga aktiviteten underordnad ett för alla tider givet mål: *Sanningen* med stort S. En historiskt sett mycket betydelsefull person, vad av-

ser denna vanliga syn på vetenskap som en rationell verksamhet, är Newton. Mer än förmodligen någon annan vetenskapsman har han gett inspiration till den hierarkiskt uppbyggda vetenskapen. Som fysiker inriktade Newton sig strikt på det arbete som påbörjades redan av Descartes och Galilei; att binda samman himlens och jordens mekanik och att finna de universella lagar som styr alla kroppars rörelse. Newtons framgångsrika systembyggande kom alltmer att framstå som modell för alla vetenskaper, inte bara för fysiken. Moderna företrädare för det internalistiska vetenskapsidealet är Popper och Lakatos (se Nordin, 1988). Detta synsätt skiljer sig skarpt från pragmatismens idé om handlingars relevans och meningsfullhet som successivt undanröjer allt tvivel.

Eftersom förtrogenhet härstammar från god kännedom om den praktiska verkligheten och därmed implicerar en uppgradering av praktikens betydelse visavi den internalistiska vetenskapen, blir det naturligt att studera den moderna externalismen, som även tar hänsyn till sociala och politiska dimensioner, d v s omvärldens påverkan på forskningen. Förutom den extrema externalismen urskiljer Ingemar Nordin (1988), två skilda kategorier av moderat externalism. I den extrema externalismen finns det inga normer och spelregler som upprätthålls av vetenskapsmännen själva – en uppfattning som kan anses svår att hävda, eftersom den leder till en relativistisk syn på forskningen. Relativism är ingenting som förfäktas här, eftersom Pierce pragmatism strävar efter säker kunskap som man kan agera utifrån. En utförligare diskussion av den extrema externalismen finns hos Nordin (1988).

Den första kategorin av moderat externalism är den *användarstyrda forskningsmodellen*. Vetenskapens mål anses här inte givet en gång för alla. Istället bestäms målet av externa faktorer, som beror på vilka samhällsintressen forskaren liar sig med. Den användarstyrda forskningsmodellen förnekar inte att vetenskapen ändå har ett inre normsystem som styr forskningen. Detta normsystem uppstår ur rationella överväganden, när målet blir tydligt. Det gäller att finna de sanningar som är användbara. Varje vetenskapligt forskningsprojekt är enligt den användarstyrda forskningsmodellen ett teknologiskt, ideologiskt, eller socialt beställningsarbete (Nordin, 1988). Den invändning man kan resa mot denna forskningsmodell är att den endast tycks stämma överens med den typ av nytto-pragmatism som James (2003) förespråkade, vilken har utsatts för hård kritik, inte minst av Pierce (1998). Vår kritik mot James nytto-pragmatism är att den i sin extrema form suddar ut skillnaden mellan vetenskap (inkl. beprövad erfarenhet) och konsultverksamhet. I opposition mot James myntade ju Pierce begreppet "pragmatiscism", för den typ av pragmatism som han själv hade grundat, ett begrepp som "var för fullt för att kunna utsättas för stöld av andra". Eftersom Pierce under senare år har fått ett brett erkännande som pragmatismens fader, åsyftar vi i detta bidrag *pragmatiscism* vid användning av begreppet pragmatism.

Den andra kategorin av moderat externalism utgörs av den *normstyrda forskningsmodellen*. Denna forskningsmodell lägger tonvikten vid medlen, eller normerna, istället för vid målen. Modellen är tydligast företrädd i Kuhns (1962) paradigmteori. Enligt denna styrs den vetenskapliga utvecklingen av de grundläggande begreppen. Dessa utgörs av de värderingar, lagar och metafysiska föreställningar som forskar-

kollektivet dogmatiskt, eller omedvetet, omfattar, där endast sådant som bygger på de paradigmatiske förutsättningarna kan betraktas som vetenskapligt och rationellt. Begränsningarna i rationaliteten ligger enligt Kuhn i paradigmskiften, vilka aldrig kan styras av intern-vetenskapliga argument. Under anhopningen av anomalier inom det gamla paradigmet kommer de externa normsystemen att ta kommandot över det vetenskapliga. Detta synsätt öppnar för möjligheten att det finns forskningsprogram och skolbildningar som är olika, d v s att vetenskapsvärlden är flerparadigmatisk och kan influeras av samhället. Inom samhällsvetenskapen anses vetenskapsvärlden vara just flerparadigmatisk, där olika paradigmer existerar vid sidan av varandra och är kopplade till olika forskargrupper som bildar egna skolbildningar.

Burrell & Morgans (1979) klassiska översikt över olika paradigmer och paradigmfamiljer, pekar ut 20 paradigmfamiljer. Inom varje paradigmfamilj ryms flera enskilda paradigmer. Dessa paradigmfamiljer grupperas sedan i fyra kluster; Radikal humanism, Radikal strukturalism, Tolkande och Funktionalism. Tveklöst framstår det Funktionalistiska klustret som det mest inflytelserika med de fem paradigmfamiljerna; Interaktionism, Social Handlings Teori, Integrativ Teori, Social System Teori och Objektivism. Oftast framställs det Tolkande klustret som det vanligaste förekommande alternativet till denna dominerande Funktionalism – där det Tolkande klustret består av Hermeneutik och Fenomenologi. Medan funktionalismen är förklaringsinriktad, är det tolkande perspektivet förståelseinriktat. Dessa i huvudsak internalistiska paradigmer och paradigmfamiljer bör enligt vår uppfattning utvecklas så att *en ny paradigmfamilj som är förtrogenhetsbaserad skapas*.

Hur kan nu vetenskap samspela med erfarenhet enligt ett förtrogenhetssynsätt? En möjlighet är att utveckla ett förtrogenhetsbaserat forskningsprogram, där den individuellt förvärvade förtrogenheten kopplas till ett praktikerparadigm, d v s en grupp erfarna praktiker som är ”fackmän” inom sitt område, är vetenskapligt skolade och utgör ett forum för kunskapsgenerering och normering. Ny kunskap kan ju utvecklas både inomvetenskapligt och i praktikersamhället. Detta praktikerparadigms normer och regler bör kunna styra det personliga paradigmet i högre grad än vad den enskilda forskaren gör. Därmed skapas former för en god forskarmiljö med tydliga valideringskriterier på god forskning, där förtrogenhetsforskaren kan ”känna sig hemma”.

Praktikerparadigmet blir också överordnat eller ersätter vad den renodlat akademiska forskargruppen gör, om den består av personer som är både praktiskt erfarna och har akademiska meriter. Ett sådant praktikerparadigm bildar en högre grad av normstyrd externalism, än den Kuhn framhöll. Doktorandens täta relation till praktikerparadigmet kvalitetssäkrar förtrogenhetsforskarens forskningsinsats, när denne fokuserar på en företeelse som är starkt kopplad till den personliga erfarenhetsdomänen. Den personliga erfarenheten avpersonifieras och blir idealt kollektiv, när den accepteras av praktikerparadigmet. Hos praktikerparadigmet kan förtrogenhetsforskaren söka stöd för praktikrelaterade frågor genom hela forskningsprocessen. Möjligheten finns att aktivera erfarenhetskunskaper och på så sätt skapa mycket god kvalitet i forskningsfrågorna. När forskaren utför det empiriska arbetet kan detta relateras till erfarenheten som finns hos praktiker, om det t ex dyker upp en oväntad frågeställning. I slutet av forskningsprocessen är det viktigt för förtrogenhetsforskaren och praktiker-

paradigmet att det lämnas ett bidrag som är praktiskt användbart, eller kan bli praktiskt användbart i speciella situationer. En primär uppgift för förtrogenhetsforskaren kan bli möjligheten att även lämna ett bidrag till praktikerparadigmet. En ytterligare möjlighet för förtrogenhetsforskaren är att gå utanför sin förtrogenhetsdomän, och t ex intervju andra praktiker med den egna praktiken som grund, och där hitta en okänd pusselbit att studera, för att skapa ny och viktig kunskap såväl till praktikersamhället som till forskarsamhället.

Den erfarenhet som en person har förvärvat och förankrat som kunskap i interaktion med praktikerparadigmet, utgör källan till externalism hos förtrogenhetsforskaren, d v s inflytande från omvärlden på forskningen. Detta kan också styra valet av de normalvetenskapliga forskningsmiljöer och forskningsresultat som forskningen också anknys till, utöver praktikerparadigmet. Den individuella förtrogenheten bör, med andra ord, förankras i en praktikergrupp som utvecklar normer och regler för förtrogenhetsforskningen, d v s ett praktikerparadigm. Ett sådant paradigm blir även ett stöd för förtrogenhetsdoktoranden, via handledning m m. Här kan förtrogenhetsforskaren känna tillit och våga föra fram kritiska perspektiv och kritiska frågeställningar av stor samhällelig vikt. Praktikerparadigmet kan ha stor betydelse för både praktiker som forskar och forskare som också är praktiker. Exempel 3 och 4 i slutet på detta bidrag illustrerar i viss mån hur man kan införliva en externalism i arbetet.

En preliminär uppräknig av vad ett samhällsvetenskapligt praktikerparadigm bör klargöra är:

- En ontologisk position (se t ex Adriansson, 1985)
- En kunskapsteoretisk bestämning (se t ex Burrell & Morgan, 1979)
- En människosyn (d v s determinism vs voluntarism) (se t ex Wigblad, 1997)
- En nivådiskussion (samhällsnivå vs individnivå)
- En metodologisk bestämning

Förtrogenhetsforskarens metodologiska position

Den metodologiska positionen för förtrogenhetsforskaren skiljer sig på ett flertal punkter från traditionella metodansatser. En förtrogenhetsstudie startar alltid på handlingsnivån, med utgångspunkt i den egna förtrogenheten och den praktik som är aktuell. Detta utgör den skarpa skillnaden gentemot synsättet att forskarens empiriska erfarenhetsdata är grunden för all kunskap inom paradigmfamiljen Logisk positivism, *eller* synsättet att forskarens empatiska förhållningssätt ger empiriskt underlag för kunskap inom paradigmfamiljen Hermeneutik.

Handlingsnivåns centrala betydelse för förtrogenhetsstudien har ett antal konsekvenser. Det blir t ex viktigt att åter nå handlingsnivån, när de vetenskapliga slutsatserna skall redovisas. Den praktikerdomän man agerar inom är alltid begränsad, och problemområdets gränser blir därför på förhand preciserade med erfarenhetsbaserad fingertoppskänsla.

Förtrogenhetsforskarens "helhetsförståelse" avser dock bara praktikerdomänen, vilket närmast kan betraktas som en förståelse av ett delsystem, om vi anlägger ett hermeneutiskt betraktelsesätt. Hermeneutiken eftersträvar en helhetsförståelse, medan förtrogenhetsforskningen vill hålla den mindre helheten inom erfarenhetsdomänen levande – ett slags utsnitt av helheten.

Skillnaden mellan den Logiska positivismens erfarenhetsdata, Hermeneutikens inlevelseinformation och Förtrogenhetsforskningens förtroendebaserade information

Vi har här valt att referera till de vanligast förekommande metodologierna; erfarenhetsdata, inlevelseinformation och kontrastera dem mot förtrogenhetsforskningen. På det viset hoppas vi att det tydligt ska framgå vilka styrkor och svagheter som förtrogenhetsforskaren har, jämfört med de andra metodologiska angreppssätten.

Nedan går vi igenom olika typer av struktureringar som föreligger i det empiriska arbetet. Gemensamt för dessa är att de inte behandlar en intervjusituation som fördjupar kvaliteten inom ett specifikt område, vilket den förtrogenhetsbaserade metoden gör. Trost (2007) och Wigblad (1997) gör en distinktion mellan högstrukturerat och lågstrukturerat, vilket är användbart för att tydliggöra de vanligaste metodologierna. *Högstrukturerat* kan definieras som att frågorna i en intervju eller en enkät har fasta svarsalternativ, jämfört med *lågstrukturerat*, där svarsmöjligheterna är öppna. I en tentamenssituation kan studenten lätt känna igen en högstrukturerad tentamen, där frågor ställs som har de fasta svarsalternativen, ja eller nej. Om frågorna å andra sidan är av berättarkaraktär är tentamen extremt lågstrukturerad.

Högstrukturering utgör forskarens vilja att kontrollera undersökningssituationen när t ex personer intervjuas, d v s forskaren gör dem till *objekt*. Begreppet "kausalitet" är här centralt och kan enklast förstås i sin enkla form, d v s som ett orsak - verkan samband. Så fort det inträffar en oväntad händelse, frågar vi efter orsaken till det inträffade. Vi letar efter en enkel orsak som kan förklara det inträffade. Ett exempel kan vi hämta från stora olyckshändelser – fortfarande letar man efter vad som orsakade att båten Estonia förläste. Den kausala förklaringen bygger på att forskaren är inriktad på att identifiera en riktningssamband – en kausal riktningssamband. När man studerar sociala system sker detta ofta genom att den studerade personen just *objektiveras*, d v s görs till föremål för forskarens starkt reducerade frågor (se t ex Skjervheim, 1971). Forskaren får då s k *erfarenhetsdata* genom sin empiriska observation, vilka senare analyseras. Ett underliggande antagande är ofta att forskaren ej skall påverka problemområdet, samt att forskningen skall kunna visas vara oberoende av den enskilde forskaren. Det bör här betonas att objektiveringens begrepp "erfarenhet" syftar på forskarens empiriska erfarenhet och ej en erfarenhet skapad i den handlingsbaserade domänen.

Lågstrukturering blir då följaktligen att undersökningssituationen behandlas som *subjekt* av forskaren, varvid kommunikation och interaktion uppmuntras, även om detta stör forskarens strukturering. Hermeneutisk förståelse bygger på inlevelse, vilket

förvärvas genom kommunikation och interaktion, som underlag för studien (se t ex Gadamer, 1975). Inlevelseförmågan gör att forskaren försöker göra intervjupersonen rättvisa via t ex djupintervjuer, vilket är en *subjektivering* av intervjupersonen. Resultatet av inlevelse och djupintervjuer ger forskaren *inlevelseinformation* samt en uppfattning om, och en förståelse för, hur intervjupersonen själv upplever sin situation. Detta kan sedan ligga till grund för en helhetsinriktad beskrivning och analys som leder till ökad förståelse. En påverkan på det sociala händelseförloppet som pågår från forskaren antas ofta finnas och därför skall tillvägagångssättet diskuteras och redovisas öppet.

Gummesson (1985) talar om en upplevd förförståelse som kan förvärvas på två sätt; genom självupplevelse och genom mellanhänder. Detta är principiella möjligheter, men begreppet "förförståelse" kan anses vara illa valt om man därmed avser handlingsbaserad erfarenhet, eftersom detta syftar på en hermeneutisk tankefigur, vilken bör hållas isär från förtrogenhet. Förförståelse får man t ex genom att ha genomfört liknande projekt tidigare, samt genom att man lär sig mer och mer under projektets gång, d v s ökar den hermeneutiska spiralen. Erfarenhet får man av att agera – d v s förvärva kunskap i handling.

Det finns naturligtvis flera mellanlägen i de nämnda struktureringsansatsernas extremer. Vi kan skilja mellan:

- Fullständigt högstrukturerad – två fasta svarsalternativ
- Högstrukturerad – flera fasta svarsalternativ
- Delvis högstrukturerad – flera fasta svarsalternativ med motiveringar
- Delvis lågstrukturerad – öppna svarsalternativ med motiveringar
- Lågstrukturerad – tematiserade öppna frågor och öppna svar
- Fullständigt lågstrukturerad – samtal med fria associationer

Gemensamt för dessa olika struktureringar är att de inte öppnar för en intervjusituation som fördjupar kvaliteten inom ett specifikt område, vilket den förtrogenhetsbaserade metoden gör.

Förtrogenheten bygger på ett kunnande som är förvärvat genom forskarens eget långvariga handlande och deltagande. För att man ska kunna fokusera på processtudier (d v s över tiden), krävs det att erfarenhet och förtrogenhet kommer in i studien på ett kraftfullt sätt. Förtrogenhetsforskaren har dels en egen förtrogenhetsdomän, dels tillgång till ett nätverk och möjligheten att utveckla *subjekt – subjekt relation till intervjupersoner*, och inte enbart en ensidig subjektivering eller objektivering. Subjekt-subjekt relationen är en ömsesidighet mellan parterna som även ger möjlighet till en autentisk interaktion. Detta skapar goda möjligheter till att samla in *förtroendebaserad information*. En intervjusituation kan byggas upp baserat på förtroende och ytterst förtrolighet mellan forskare och intervjuperson.

Nielse & Repstad (1993) pekar på att en förtrogenhetsforskare har kunskap om den egna organisationens vardagsliv. Denne forskare vet vad som är tabu och legitimt, vet vad som upptar kollegors medvetande, vet hur den informella organisationen

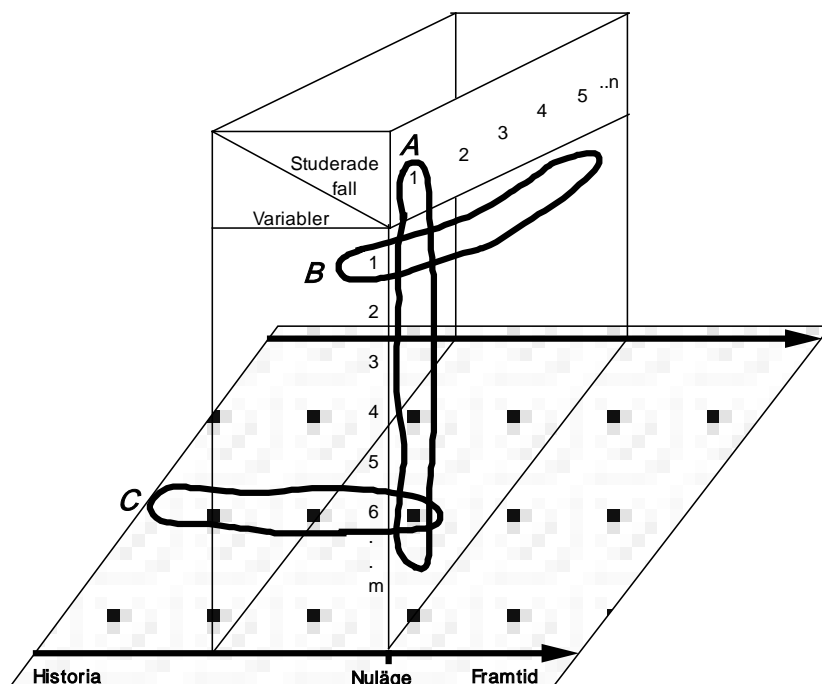
fungerar. Vidare känner han/hon till de kritiska händelserna i organisationens historia, känner till den interna jargongen. Allt detta gör att forskaren får lätt att prata med olika personer, eller delta i öppna diskussioner. De varnar dock också för vissa fallgropar. Man får inte genast tro att man har svaret på frågan. Man måste även reflektera över konsekvenser och alternativ för att inte ta för mycket för givet – d v s ha ett kritiskt förhållningssätt. Det gäller att vara ärlig med vilket perspektiv som man har som forskare, och också vara öppen för att motsägande resultat kan uppträda.

Med forskaren som bollplank kan intervjupersonen idealt börja reflektera eller föra dialog med sig själv, och samtidigt bli mycket intresserad och kanske ibland till och med förlorar sig i denna övning. Forskaren kan uppnå en förtroendefull relation med åtföljande god tillgång till processuell data samt intervjupersonens erfarenheter och reflektioner. Det kan även handla om konfidentiell information som lämnas ut i fullständigt förtroende och förvisning om att förtroendet inte kommer att missbrukas. Den konfidentiella informationen är oerhört värdefull men kan samtidigt bli svår för förtrogenhetsforskaren att hantera, eftersom alla vetenskapliga studier bygger på öppen redovisning av allt underlag. Det har emellertid utvecklats ett antal tekniker att hantera konfidentiell information inom vetenskapssamhället, vilka kan användas även i detta sammanhang. Även om informationen är konfidentiell och därmed inte kan visas, kan forskaren analysera informationen och dra nytta av den tankemässigt. Det är lättare att hitta rätt information med sådan kännedom. Det är av yttersta vikt att förtrogenhetsforskaren öppet diskuterar och försöker övertyga läsaren om vilken trovärdighet den förtroendebaserade informationen har. Exempel 1 och 2 i slutet på detta bidrag illustrerar hur förtrogenhetsbaserade studentuppsatser kan stärka sin trovärdighet.

En förtrogenhetsstudie startar alltid på handlingsnivån, med utgångspunkt i den egna förtrogenheten. Den dynamiska praktiken som är aktuell, är därför synnerligen lämplig för att analysera över tiden. Den tidsserieanalys som har utvecklats inom breddanalys-traditionen, fungerar genom att man gör två eller flera nedslag över tiden. Detta utgör ett försök att ta hänsyn till tidsdimensionen, men ger absolut inte den kvalitet avseende dynamiken, som en förtrogenhetsstudie kan skapa. Förtrogenhetsforskare framstår som bäst lämpade för att utföra processtudier över tiden.

Olika praktiska medel för att uppnå kunskapsmål kan logiskt delas in i tre typer, eller forskningsstrategier, för studien: *över tiden*, *på bredden* och *innehållets djup*. Ett problemområde innehåller alltid minst dessa tre beståndsdelar. Fokuseras tidsdimensionen innebär det att ett längre tidsutsnitt studeras, vilket implicerar att man måste samla in erfarenhetsinformation. Detta är definitionsmässigt en "processtudie". Fokuseras bredden innebär det att många fall studeras, vilket endast låter sig göras via en högstrukturerad. Denna typ av studie utgör oftast en "survey". Fokuseras innehållet innebär det att man tar hänsyn till många variabler och samverkan mellan variabler, vilket är en mycket låg strukturerad. Detta definieras oftast som en "fallstudie". Dessa idealtyper kan naturligtvis blandas. Några vanliga blandformer är:

- Samma survey används vid två eller flera olika tidpunkter, vilket ger en s k "tidsserie". Med survey som bas, för att täcka in många fall, tar man även viss hänsyn till processer över tid.
- Jämförelse mellan två eller flera och olika fall, vilket ger en s k "jämförande studie" (comparative). Med fallstudie som bas, för att säkra ett djup med många variabler inblandade, tar man viss hänsyn till behovet av att täcka flera fall.
- Forskaren följer aktivt ett projektarbete, vilket ger en "deltagande observation". Variablerna ändrar karaktär över tiden, vilket skapar en koncentration på vissa variabler. Med processtudien som bas, tar man viss hänsyn till fallstudiens behov av att täcka in flera variabler.

Figur 3. Kuben: Tre principiella och idealtypiska dimensioner som en studie kan fokusera:

- A. En fallstudie med många variabler – urtypen för lågstrukturerad metodik
- B. En tvärsnittsstudie av många fall och en variabel - urtypen för högstrukturerad metodik
- C. En processtudie över tid, av en variabel och ett fall

Den skarpaste begränsningen av en studie är en nulägesanalys av en enda variabel i ett enda fall. Omfattningen är här alltså mycket låg – i extremfallet är det en enda

fråga till en enda person. Om vi utökar studien något genom att lägga till ett antal variabler, kan det bli en lång intervju med personen i fråga. En studie som å andra sidan behandlar väldigt många variabler och väldigt många fall, blir istället mycket ambitiös och därmed svår att genomföra på begränsad tid, eftersom mängden data blir mycket hög. Skulle man dessutom lägga till kravet på en tidsserie, d v s flera nedslag i tiden för att hämta information, blir det ännu svårare. Två tidmässiga nedslag i tiden – en tidsserie med två mätpunkter – kan dock aldrig ersätta den dynamik som man kan få genom att följa händelseförloppet över lång tid och bygga upp detta som en erfarenhet. Om man dessutom själv agerar i händelseförloppet blir engagemanget ännu högre. Den högsta ambitionsnivån är att behandla många fall, många variabler och över tid. I en processtudie krävs ofta att erfarenhet och förtrogenhet kommer in som ett centralt element. Det är just det faktum att processtudien inte kan studeras via erfarenhetsdata, eller inlevelseinformation, som gör att vi måste lita på erfarenhetsinformation. En oerfaren forskare kan naturligtvis försöka kompensera sin brist på erfarenhet genom att läsa in sig på området, involvera experter i sin aktionsforskningsmetod, eller följa med utvecklingsprocessen över tiden. Men det är svårt att kompensera för den fulla förtrogenhet som en person med lång erfarenhet har av området. Det är därför lämpligt att förtrogenhetsforskare utför processtudier.

Styrkor och svagheter för praktikteorin

Förtrogenheten gör att forskaren, som nuvarande eller tidigare aktör i systemet, förhållandevis enkelt och flexibelt kan navigera ut och in från empirin till praktikerdomänen. Den företeelse som studeras är delvis överlappande med praktikerdomänen, när man studerar företeelser inom ett område som man är förtrogen med. Förtrogenhetsforskaren testar därför initialt ofta sin problemställning på en praktikergrupp och får upp undersökningsfrågor som är praktiknära och av relativt god kvalitet. Detta förfaringsätt kan benämnas *praktikertankning* (practician - refueling process). Forskaren har också access till mycket information, ibland även av konfidentiell natur, samt vet dessutom ofta var ytterligare information kan hämtas. När förtrogenhetsforskaren möter en erfaren intervjuperson, känner intervjupersonen måhända intuitivt att denna forskare har goda möjligheter att ”syna korten”, jämfört med en oerfaren intervjuare. Dessutom kan intervjupersonen ofta identifiera sig med förtrogenhetsforskaren som kan ha liknande erfarenheter. Den ömsesidiga förståelse som kan utvecklas i en sådan intervjusituation, öppnar upp för hög kvalitet på det empiriska materialet.

Förutsättningen för att en förtrogen person skall kunna utföra forskning och inte bara konsultinsatser, är att forskaren har ett reflekterat förhållningssätt till praktikfältet. Det är därmed en viktig uppgift för praktikerparadigmet att åstadkomma denna reflektion hos forskaren. Ett speciellt problem uppstår med förtrogenhetsforskarens nödvändiga ”distanseringsprocess” till det studerade. För att studiens vetenskaplighet skall bli något annat än ”ingenjörskonst”, eller ensidig ”beprövad erfarenhet”, krävs det ett speciellt analyssteg i studien som trovärdiggör forskarens distans till det utvalda studerade problemområdet. Med ett distanserat förhållningssätt menas här att det normativa inslag som allt deltagande implicerar, tydliggör att normeringen endast

är en utgångspunkt för studien, och dessutom att denna ståndpunkt kan kontrolleras av läsaren genom hela studien. En förtroenhetsforskare är inte ensam om att ha ett sådant distanseringsproblem. En empiriskt inriktad forskare förlorar sig ofta i den omfattande empirin och får därmed svårt att distansera sig. Här har en förtroenhetsforskare en bättre möjlighet att orientera sig om vilken empirisk information som är väsentlig.

Nära kopplat till distanseringsproblemet är problemet med att artikulera allt det som förtroenhetsforskaren själv upplever som "självklart". Allt är dock ingalunda självklart för en oinvigd läsare, som inte är förtrogen med området. Det är därför viktigt att förtroenhetsforskaren i sin analys explicit visar var och hur förtrogenheten kommer in i reflektionen, d v s vad som är empiriskt grundat och analyserat i det aktuella arbetet, samt vad som är personlig förtroenhetsgrundad reflektion. Detta för att forskarsamhället ska få möjlighet att kritiskt granska reflektionens grund. Vanligtvis underkänner forskarsamhället eget tyckande inom det vetenskapliga arbetet, men går med på att författaren lägger till ett kapitel efter slutsatser och rekommendationer, som rubriceras "egna reflektioner", "egna kommentarer" etc. På motsvarande sätt kan förtroenhetsforskaren uttrycka sin personliga förtrogenhet i texten så länge det klart framgår för läsaren att författaren nu gör en personlig reflektion, baserad på sin egen förtrogenhet.

Praktikteoretiska exempel

Det händer allt som oftast att studenter och forskare med arbetslivserfarenhet också är intresserade av att studera någon företeelse som de själva har upplevt. De är då extremt väl motiverade för att utföra en sådan studie, samtidigt som de ofta kan formulera problemet tydligt och exakt. Vidare har de ofta mycket god tillgång till både skriftliga källor och intervjupersoner. Nedan illustreras detta via fyra nivåer och exempel; en C-uppsats, en D-uppsats, en licentiatavhandling och slutligen en doktorsavhandling.

Exempel 1: Hemkuponger – en C-uppsats

Första exemplet är en C-uppsats, år 2002, av en kvinnlig student som tidigare var VD på ett företag som gick i konkurs 2001. Företaget arbetade då med ett nytt betalningssystem för hemservicejänster, vilket byggde på ett koncept där en anställd får hemservice som löneförmån. Eftersom författaren hade varit VD i företaget fanns det ett "förtroenhetsförhållande", vilket innebar att hon hade s.k. access (d v s tillgång och tolkningsinsikt) till information och annat av vikt, på ett sätt som många andra saknar. För att kunna klargöra och förstå problemområdet, var ambitionen att genomföra en studie för att se om konceptet kunde få förnyad aktualitet och i så fall hur?

Företaget hade uppenbart haft svårt att nå ut med sin produkt. Några tänkbara orsaker till detta, som författaren kunde generera ur sin förtrogenhet, var konjunkurläget, pigdebatten och/eller informationens komplexitet. Idén om denna produkt uppkom i slutet av 1990-talet, men lanserades först i november 2000, när högkonjunkturen redan passerat. Men fanns det även andra viktiga faktorer i företagets omgivning som

påverkade företagets framgångar? Problematiken med personlig information illustreras i detta fall av att företaget hade genomfört en egen kundundersökning våren 2001, i form av en enkät. Författaren hade dock haft tillgång till endast vissa delar av undersökningen på grund av sekretesskäl, enligt företagets styrelseordförande. En intervju genomfördes också med entreprenören och uppfinnaren av betalningssystemet för hemtjänster. Tillgången till information fanns alltså, men den kunde inte förmedlas till läsaren helt öppet. Informationskällorna användes dock huvudsakligen som utgångspunkt för studien, som sedan via en omvärldsanalys skulle studera framtida möjligheter.

Studenten befann sig vid uppsatstillfället inte längre i någon beroendeposition till företaget, vilket skulle ha kunnat misstänkas snedvrida informationsinsamlingen. Genom att tydligt beskriva sin erfarenhetsbas för läsaren, såväl inledningsvis som i metodkapitlet, blev rapporten transparent för den kritiske granskaren.

Exempel 2: Key Account Management – en D-uppsats

Nästa exempel är en D-uppsats som genomfördes år 2006. I slutet av år 2000 hade författaren rekryterats som Key Account Manager till marknadsavdelningen för en stålindustri. Avsikten var att implementera ett nytt arbetssätt, en Key Account Management organisation. Författaren upplevde att projektet var en del av ett försök, där man utan direkta riktlinjer skulle försöka utveckla affärer med några av de största och viktigaste kunderna. Företaget tycktes i början ta detta nya arbetssätt med stort allvar, för att efter en tid låta ambitionen gå förlorad och avveckla avdelningen.

Syftet med uppsatsen blev att utvärdera och dra lärdomar av det inträffade. Med hjälp av en grundlig genomgång av vetenskapliga tidskrifter och rapporter om Key Account Management, utvecklade författaren intressanta frågeställningar. Dessa kommunicerades dels med marknadschefen, tillika upphovsman till idén, dels också med andra inblandade aktörer. Utvärderingen resulterade bl a i att författaren i uppsatsen riktade skarp kritik mot att inga mål hade kommunicerats ut, varmed man endast kunde göra det bästa av situationen. och agera utifrån eget omdöme.

Eftersom författaren i denna process fungerade som internutvärderare och en före detta Key Account Manager, kan opartiskheten diskuteras. Dock underlättades en god utvärdering av att de intervjuade dels kände ett förtroende för författaren, dels kunde författaren värdera hur svaren överensstämde med sakhållandena. Eftersom organisationen hade hunnit bli upplöst vid utvärderingstidpunkten, fanns det också ett visst intresse hos intervjupersonerna att dra lärdom från tidigare misstag och erfarenheter.

Exempel 3: Utlokalisering av verksamhet – en lic. avhandling

Exemplet utgörs av en licentiatavhandling som utfördes av förtrogenhetsforskare (Böhlin, 2005). Perioden 1983 till 1991 arbetade författaren i en verkställande roll i ett företag i Stockholm med affärsidén att genom ett nät av fritidsförsäljare mark-

nadsföra kort, brevmärken och presentartiklar. År 1989 aviserade hyresvärden en större hyreshöjning, vilket blev en katalysator att söka en alternativ etableringsort, vilket blev en mindre ort, 15 km utanför Söderhamn. Omkring ett halvår efter etableringen upptäckte författaren att arbetsproduktiviteten ökat väsentligt. Erfarenheten var att vad 14 anställda i Stockholm hade haft svårigheter att producera, nu genomfördes på halva tiden av 11 anställda i Marmaverken. Inga extra investeringar i teknik eller utbildning hade ännu gjorts. Ledningen och organisationen var densamma, likaså produkterna och marknaden; dock hade företaget fått mer ändamålsenliga lokaler.

Mellan 1991 – 2001 medverkade författaren, i Norrland Centers regi, till att ett antal tjänsteverksamheter flyttade från Stockholm till Norrland. Flera av dessa redovisade efterhand förbättrade prestationer i samband med flytten. År 1995 presenterade författaren, i anslutning till en doktorandkurs, en utvärdering av fyra tjänsteorganisationers omlokalisering av hela, eller delar av tjänsteverksamheten till landsorten, företrädesvis till Norrland. Två av dessa var Contact Centres. Den personalansvarige hade registrerat att de anställda ökade sina prestationer under de tre första åren av sin anställning. Erfarenheten var att efter tre år sjunker prestationerna, men kan hållas uppe under ytterligare två år med hjälp av olika stimulansåtgärder. Efter fem år sjunker dock prestationerna.

Ur all denna erfarenhet föddes idén om att utföra en studie, med en större systematik och varaktighet över tid, kring företeelsen om en ökad arbetsproduktivitet vid omlokalisering från storstad till landsort. Resultaten visade en förvånansvärt hög andel företag med förbättrade prestationer, och att en viktig förklaringsvariabel tycktes vara sjunkande personalomsättning.

Den metod för insamling av data som författaren använde sig av var intervjuer, där intervjupersonerna återgav praxisrelaterad mätdata. Författaren ställde öppna frågor och kunde tolka svaren på dessa frågor, utgående från sin förtrogenhet. I ett flertal fall påvisade intervjupersonerna siffror över prestationsutvecklingen, men av konkurrensskäl ville företagen inte att dessa siffror skulle publiceras. Författaren erhöll således via intervjusituationen en trovärdiggjord prestationsuppskattning, som baserar sig på ett kunskapsutbyte mellan personer med stor erfarenhet av branschen, och därför fanns även ett förtroende mellan författaren och den intervjuade personen. En fördel var att författaren inte längre var aktör i branschen när intervjuerna genomfördes, varmed författaren blev trovärdig i sin forskarroll.

De initiala frågeställningar författaren formulerade var relaterade till den egna förtrogenheten. Författaren var känd i branschen vilket öppnade dörrar och gav möjlighet till intervjuer och hög svarsfrekvens. Förtrogenheten bidrog även till den i de flesta fall öppna och positiva stämningen under intervjuerna, vilket skapade underlag för information långt förbi de direkta frågeställningarna. Förtrogenheten innebar även att författaren i mötet med en erfaren intervjuperson hade tillgång till specifik information, men också en större möjlighet ”att syna korten” i svaren, i jämförelse med en intervjuare utan förtrogenhet.

Exempel 4: Inköp och E-handel – en doktorsavhandling

Sista exemplet utgörs av en doktorsavhandling som fokuserar på gränssnittet Inköp och E-commerce och där forskaren använder sin förtrogenhet inom inköpsområdet. Avhandlingen försvarades i början av 2005 (Jonsson, 2004). Forskaren var bl a under flera år VD för den nationella inköps- och logistikorganisationen och förvärvade då stor förtrogenhet inom inköpsprofessionen, vilket naturligt nog skapade en bas för forskningsupplägget. Att välja fokusering på sitt avhandlingsämne kan antingen vara en snabb, eller en mycket långsam process. Man kan t ex med hjälp av sin handledare hitta ett "forskningsbart område" som sedan blir fokus för ens ansträngningar, och förr eller senare blir området kanske till och med intressant att arbeta med, som uttryck för utveckling, analys och reflektion. Det är dock viktigt att poängtera att det är ny kunskap som är i fokus. Ett annat sätt att hitta sitt forskningsområde kan vara nyfikenhet eller tveksamhet inför hur ett specifikt område beskrivs i teori och praktik. För förtrogenhetsforskaren kan en sådan process vara långsam, eller att denne snabbt blir nyfiken och intresserad. I detta fall var det ett intresse för den nya utmaning som elektronisk handel förde med sig inom inköpsprofessionen som skapade forskningsansatsen.

Eftersom ett företags största kostnads massa består av inköps- och logistikrelaterade processer, kan en förtrogenhetsforskare som finns mitt i denna process, känna tillfredsställelse och engagemang i att utveckla företagets effektivitet inom detta ämnesområde. Det ger forskaren möjligheter att arbeta med intra- och interorganisationsteori, mikro- och makroekonomi, teorier kring strategisk förändring osv. Här finns dynamiken, integrerade teoretiska samband, ett nyhetsvärde och kanske t o m en direkt efterfrågan på nyvunnen kunskap. Ett sådant exempel som här återges är hur "Den nya inköpsfilosofin" i mitten av 1990-talet ställdes mot "det gamla klassiska, traditionella". Det var ingen tvekan var sympatierna vid den aktuella tidpunkten fanns – givetvis hos det nya. Förtrogenhetsforskarens fråga blev: "Är det verkligen så enkelt?" Genom att behålla ett helhetssynsätt på Inköpsområdet och aktivera den egna förtrogenheten inom området, kunde forskaren generera många poänger om hur företagets inköpsverksamhet anpassades till den nya verkligheten.

Vi lär oss ganska snart att svårigheterna inom forskningen ökar, när vi tittar på verksamhet i nuet, istället för ett antal år tillbaka. Å andra sidan vet vi att näringslivet framförallt saknar kunskaper om nuet och framtiden, historien är passé och kan knappast återopas som tecken på kommande framgång. Det är här som specifikt förtrogenhetsforskaren kan ge sitt bidrag.

Inför såväl licentiat- som doktorsavhandlingen genomförde förtrogenhetsforskaren i detta fall två omfattande förstudier, som ett viktigt led i respektive Beslutsanalys. Denna s.k. "Praktikertankning" vände sig till kunniga företrädare inom professionen för olika branscher och försörjningsområden. Från analysen av all data blev det tydligt hur respektive huvudstudie borde och kunde formuleras, vilka frågeställningar som kunde vara av intresse för näringslivet, samt vilken kunskapsnivå som vid till-

fället i fråga förelåg hos företagen. Denna kunskapsnivå speglades i form av strategier, policies, nyckeltal etc för respektive verksamhet.

Upplägget medgav att själva forskningsfrågorna till huvudstudien kunde hämtas från praktikersamhället, istället för enbart från teorin. Därmed kom också resultaten att omfatta ett bidrag såväl till forskarsamhället som till praktikerna, genom att analys och slutsatser återspeglade den värld där praktikersamhället återfinns. Konsistensen mellan förtrogenhetsforskarens praktiska bakgrund, teoretiska förståelse samt access till företag, data och lämpliga intervjupersoner, innebar att analysen kunde återspegla såväl den vetenskapliga traditionen som de praktikernära aspekterna. Därmed kunde slutsatserna även spegla att en hel del s.k. ”publicerade sanningar” snarare är mytbildning än realiteter.

Avslutande reflektioner

Forskning handlar inte om att bevisa det vi redan vet, som alltför många praktiker tenderar att tro, utan om att generera ny kunskap. Abduktions-ansatsen ger unika möjligheter att utifrån en förtrogenhetsposition skapa denna nya kunskap. Praktiker som är intresserade av, och nyfikna på ny kunskap, kan således ta ett steg in i forskarvärlden. Det är dock viktigt att understryka att förtrogenhetspositionen ingalunda är ett sätt att ta några genvägar i forskningen; *god vetenskaplig metod skall alltid upprätthållas*. Vi pläderar därför för att det behöver skapas flera ”förtrogenhetsparadigm” och att dessa så småningom kan komma att bilda en egen paradigmfamilj.

Förtrogenheten skall heller inte ses som en belastning, som till varje pris skall undertryckas, eller undervärderas. Intuitiv kunskap är starkt relaterad till praktisk erfarenhet, vilket dokumenteras genom verkliga resultat, snarare än genom att artikulera kompetens. Kunskapen kan vara mer eller mindre uttrycksfull, men den vilar på en stabil grund om den utgör beprövad erfarenhet, tyst eller artikulerad, där insikten om forskningsområdet stöds av erfarenheten, vilket ger ett positivt stöd för genomförandet av forskningen.

Förtrogenhetsforskaren har ofta access till mycket och god information, ibland även av konfidentiell natur, samt vet dessutom ofta var ytterligare, intressant information kan hämtas. Förtrogenhetsforskaren har dessutom en historisk erfarenhet av problem och fenomen, som kan användas under forskningsprocessen. När förtrogenhetsforskaren möter en erfaren intervjuperson, känner denna intervjuperson intuitivt en samhörighet med intervjuaren. Denna ömsesidiga förståelse, som utvecklas i intervjusituationen, öppnar upp för hög kvalitet på det empiriska materialet. Dessa, och andra särdrag inom förtrogenhetsforskningen gör den synnerligen väl lämpad att användas för processtudier samt studier av olika komplexa företeelser. Utvecklingen av interaktiv forskning, baserad på förtrogenhetsperspektivet och praktikerparadigmet, kommer att tillskapa många nya och intressanta aspekter för såväl vetenskapssamhället som praktikerdomänen.

Referenser

- Adriansson J (1985). *Bortom arv och miljö*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Alvesson M & Sköldböck K (2 uppl.) (2007). *Tolkning och reflektion*.
- Burrell G & Morgan G (1979). *Social Paradigms and Organisational Analysis – Elements of the Sociology of Corporate Life*. Lancaster England: Aldershot.
- Böhlén R (2005). *Lokaliseringseffekten – prestationsförändringar när Contact Centres omlokaliseras från storstad till landsort*, Örebro: Örebro Studies in Business 2, Örebro Universitet.
- Coghlan D & Brannick T (2005). *Doing Action Research in Your Own Organization*, 2nd ed. Sage.
- Gadamer H-G (1975). *Truth and Method*. New York.
- Gummesson E (1985). *Forskare och konsult – om aktionsforskning och fallstudier i företagsekonomin*, Lund: Studentlitteratur.
- James W (2003). *Pragmatism*. Göteborg: Daidalos.
- Johannessen KS (1999). *Praxis och tyst kunnande*. Stockholm: Dialoger.
- Jonsson S (2004). *Strategic Sourcing in the Age of E-Business*. Linköping: Diss. No 64, Linköping University, Division of Logistics Management.
- Kirkeby OF *Abduktion*. kap. 6 i Andersen H red. (1990). *Vetenskapsteori och metodlära*. Lund: Studentlitteratur.
- Kuhn TS (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago.
- Lewin K (1948). *Resolving social conflicts: selected papers on group dynamics*. ed. Weiss Lewin, G., New York, cop.
- Molander, B (1996). *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Myrdal G (1968). *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*. Uddevalla: Raben & Sjögren.
- Nielsen JCR & Repstad P (1993). *From nearness to distance – and back: Analyzing your own organization*. Copenhagen: Copenhagen Business School, Institute of Organizational and Industrial Sociology. Papers in Organizations No. 14.
- Nielsen K Aagaard & Svensson L red. (2006) *Action and Interactive Research. Beyond Practice and Theory*. Maastricht: Shaker Publishing.
- Nordin I (1988). *Teknologins rationalitet*. Göteborg: Timbro. Graphic Systems AB.
- Paavola S (2004). Abduction as a Logic and Methodology of Discovery: The Importance of Strategy. *Foundation of Science 9: 267-283*.
- Peirce CS (1990). *Pragmatism och kosmologi*, valda uppsatser i översättning av Matz R. Göteborg: Daidalos.
- Peirce CS (1998). *The Essential Peirce*, Vol. 1 and Vol. 2, edited by the Peirce Edition Project, Indiana University Press.
- Polanyi M (1958). *Personal Knowledge*. Routledge Kegan Paul Ltd.

- Reason P (1994). *Three Approaches to Participatory Inquiry*. In Denzin NK & Lincoln YS. *Handbook of qualitative research*, Sage.
- Reason P & Bradbury H eds. (2001). *Handbook of Action Research*. London Sage.
- Schön D (1983). *The Reflective Practitioner*. San Fransisco & London: Jossey Bass Publisher.
- Schön D (1987). *Educating the Reflective Practitioner*, London.
- Seibert KW & Daudelin MW (1999). *The role of reflection in managerial learning - theory, research, and practice*, Westport, CT : Quorum.
- Skjervheim H (1971). *Deltagare och åskådare*. Halmstad: Prisma – Verdandi.
- Svensson L & Brulin G & Ellström PE & Widegren Ö red. (2002). *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet – Arbetsliv i omvandling 2002:7.
- Trost J & Hultåker O (3 uppl.) (2007). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur, 2007.
- Wigblad R (1997). *Karta över vetenskapliga samband*. Lund: Studentlitteratur.
- Törnebohm H (1976). *En systematik över paradig*. Göteborg: rapport nr 85, Avd. för vetenskapsteori, Göteborgs Universitet.
- Wigblad R (2003). *Praktikteori – en möjlig interaktiv forskningsstrategi?* Paper prepared for the SIRA-conference “Interaktiv forskning – utmaningar för akademien”, Växjö, 27-28 november 2003.
- Zeichner K (2007) Accumulating Knowledge Across Self-Studies in Teacher Education. *Journal of Teacher Education* 2007:58:36.